

Γιώργος Ιωάννου (1927-1985)

Για ένα φιλότιμο

Τα λαϊκά σινεμά

Το παν κι εδώ είναι να κάνεις την αρχή, να κατανικήσεις ορισμένους δισταγμούς. Ύστερα συνηθίζεις και διαπιστώνεις ότι είναι καλύτερα από κάθε βόλτα και κάθε ανιαρό ζαχαροπλαστείο. Όσο να πάρω την απόφαση να μπω σε λαϊκό σινεμά, είδα κι έπαθα. Πήγαινα ολοένα και τα λιγουρευόμουν απ' έξω, κοίταζα αυτούς που μπαίνουν, έτρωγαν ώρες με τα μάτια τις φωτογραφίες, και ξαφνικά ξεφύτρωνε μια αντίρρηση στο μυαλό μου και δεν μπορούσα να πάω. Κάτι μέσα μου με εμπόδιζε, ένα αίσθημα ενοχής, νόμιζα πως θα εκτεθώ πολύ άσχημα. Συμβαίνει όμως και σε άλλους αυτό το πράγμα. Το βλέπω στα μάτια τους, όταν ερχόμαστε τώρα φάτσα με φάτσα εκεί μέσα. Το βράδυ που ξεκίνησα σοβαρά να πάω οπωσδήποτε, τραβούσα προς το Βαρδάρη και τα πόδια μου κόβονταν. Δεν μπορούσα όμως ν' αντέξω άλλο χωρίς παρέα. Οι φίλοι είχαν αλλάξει, είχαν γίνει πια ανυπόφοροι, αφήνω ότι με διάφορες δικαιολογίες χανόντουσαν τις νύχτες.

Στα κατηχητικά βέβαια μάς απαγόρευαν τον κινηματογράφο. Είχαμε το εντευκτήριό μας, όπου μπορούσαμε να περνάμε ευχάριστα τα βράδια. Άλλοι συζητούσαν πολύ αυτή την απαγόρευση, εγώ υπάκουσα εύκολα, γιατί δεν είχα καιρό, ούτε λεφτά για εισιτήρια. Είχα να πάω σινεμά από μικρό παιδί. Τότε πήγαινα μόνος μου στο σινεμά της γειτονιάς μου και πάντα στον εξώστη. Έπαψα όμως απότομα να πηγαίνω και σ' αυτό, από τότε που ένας μου έκανε ανήθικες χειρονομίες στο σκοτάδι. Ακόμα και τώρα όταν πηγαίνω καμιά φορά σε κείνο το σινεμά, σφίγγεται η καρδιά μου και δεν ξέρω τι έχω. Ίσως αυτός να ήταν ο κυριότερος λόγος, που δε με πείραζε η απαγόρευση. Κατόπι άρχισα πάλι αριά και που να πηγαίνω, αλλά εκείνα τα πρώτης προβολής μού ήταν αφόρητα, Κυρίως για τον σαχλό κόσμο που συμμαζεούν. Γιατί δε φτάνει να είναι καλό ένα έργο για να το ευχαριστηθείς. Πρέπει να υπάρχει και το κατάλληλο περιβάλλον, να μπορείς εν ανάγκη να πεις μια κουβέντα με το διπλανό σου, και όχι να εισπράττεις κάθε τόσο εχθρικές ματιές από στριφνά πρόσωπα. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι όλα τα λαϊκά σινεμά έχουν αυτή την ατμόσφαιρα. Τα συνοικιακά είναι χειρότερα από τα πρώτης προβολής. Εκεί ο κόσμος πηγαίνει παρέες παρέες ή οικογενειακώς. Είναι γεμάτα παιδιά, χοντρές γυναίκες, που ο άντρας τους μπεκρολογάει στην ταβέρνα, και εξοργιστικές γριές. Όταν ανάβουν τα φώτα η κατάσταση είναι απελπιστική.

Τα καθεαυτού λαϊκά βρίσκονται στους μεγάλους εμπορικούς δρόμους, κοντά στις αγορές και στα πρακτορεία αυτοκινήτων. Κατά κανόνα σ' αυτά δε συχνάζουν γυναίκες, κι όμως είναι γεμάτα άντρες απ' το πρωί. Τις καθημερινές έχουν πολύ κόσμο, ιδίως όταν παίρνει να βραδιάζει. Τότε καταφθάνουν οι χτίστες, οι σιδεράδες, οι σωφέρηδες, οι μικροϋπάλληλοι, οι φαντάροι. Τον μορφωμένο τον μυρίζονται αμέσως.

Αυτό πολύ με ενοχλεί. Δυστυχώς τα πολλά διαβάσματα και η καθιστική ζωή μ' έχουν, ως φαίνεται, ανεξίτηλα σφραγίσει. Νιώθω δίπλα μου μια επιφύλαξη. Όταν το έργο είναι κωμωδία, επικρατεί καλή διάθεση και εύκολα ανοίγονται συζητήσεις με τον παρακαθήμενο. Τα αστυνομικά και τα γκαγκστερικά, με τους φόνους και τα εγκλήματα, σφίγγουν την ψυχή και καθηλώνουν, δημιουργούν ατμόσφαιρα φοβίας, πέφτει μια υποψία. Η αλήθεια είναι ότι στα ερωτικά ακούγονται κραυγές και χυδαιότητες. Ποτέ δε θα ξεχάσω τι κατάσταση είχε δημιουργηθεί κάποτε, που έβλεπα τους Εραστές του Λουί Μάλλ. Είχαν πλέον αφηνιάσει.

Κουβαλώ πάντα μαζί μου μια εφημερίδα, έστω και διαβασμένη. Μόλις ανάβουν τα φώτα, βυθίζομαι δήθεν στο διάβασμα, γιατί ορισμένα βλέμματα με φέρνουν σε δύσκολη θέση. Καμιά φορά τραβώ για το καπνιστήριο. Δίπλα είναι τα αποχωρητήρια με τους τοίχους γεμάτους γραψίματα. Με πιάνει ένας φόβος και κλείνομαι εκεί μέσα περιμένοντας να σβήσουν τα φώτα. Απ' την ορθογραφία και το βαθμό της ξετσιπωσιάς καταλαβαίνεις αν τα 'χει γράψει μορφωμένος. Οι επιγραφές των μορφωμένων είναι οι πιο σαχλές και οι πιο πρόστυχες. Θα ήθελα πολύ να μπορούσα να κάνω μια μελέτη πάνω στα γραψίματα των αμόρφωτων, γιατί έχουν γνησιότητα και πρωτογονισμό. Κάνεις την ανάγκη σου περιστοιχισμένος από διάφορες προτροπές και προτάσεις, που έχουν πολλές φορές μεγάλη πρωτοτυπία. Στο πανεπιστήμιο οι τοίχοι των αποχωρητηρίων ήταν σκεπασμένοι με ανόητες πολιτικολογίες.

Το καπνιστήριο στα διαλείμματα είναι πήχτρα. Απ' τα ρούχα, απ' τα χέρια και το πρόσωπο συνήθως καταλαβαίνω τι δουλειά κάνουν. Οι περισσότεροι είναι νέοι, με καλοδεμένα σώματα και πρόσωπα σπαθιά. Ολωσδιόλου άλλου ρυθμού από μένα. Δεν είναι για τους κύκλους μου, ούτε εγώ για τους δικούς τους. Το μουστάκι δίνει και παίρνει. Είναι μελαχρινοί και τους πάει. Στην Ευρώπη, μαθαίνω, το έχουν ξυρίσει. Δεν έχω ταξιδέψει προς τα κει και ούτε θέλω, αλλά, αν όλοι οι ξένοι είναι σαν αυτά τα ασυμμάζευτα ξεπλύματα, που περιτρέχουν και χαλνούν την Ελλάδα, καλά κάναν και το ξυρίσαν. Η εργατική τάξη είναι αρσενικιά, βγάζει ωραίους άντρες, που πολύ γρήγορα όμως μαραίνονται. Η βαριά δουλειά ομορφαίνει τον άντρα και τον σακατεύει. Αντίθετα η αστική τάξη έχει ωραίες γυναίκες, που της δίνουν το γενικό τόνο. Απ' αυτές βγαίνουν οι περίφημες κυρίες και οι διαβόητες μαμάδες. Κρυφοκοιτάζω ορισμένους εργάτες και σκέφτομαι αν θα μπορούσαν ποτέ αυτοί να βγουν και να μεγαλώσουν σε αστικό σπίτι. Σίγουρα θα τους είχαν ζεματίσει την ψυχή, θα τους μαραΐναν πριν την ώρα τους. Η αλήθεια όμως είναι ότι οι εργάτες ζηλεύουν την αστική ζωή.

Όταν βραδιάζει και νιώθω στην τσέπη μου λεφτά αρκετά για ένα πακέτο τσιγάρα και για ένα εισιτήριο, είμαι ευτυχισμένος. Δε φοβάμαι τη μοναξιά, ούτε φοβάμαι γενικότερα. Την άνοιξη και το φθινόπωρο, όταν ο ουρανός μελανιάζει στα δυτικά βουνά και βλέπω ότι έρχεται καταιγίδα, τρέχω και χώνομαι στα σινεμά, όπως ένα καιρό στα καταφύγια. Εκεί μέσα δεν εισχωρεί τίποτε. Βγαίνω αργά, βλέπω τους δρόμους γεμάτους νερά και λάσπες μια λαχτάρα λιγότερη, λέω μέσα μου. Τα λαϊκά

σινεμά παίζουν πάντοτε δύο έργα, γι' αυτό όταν καταλαβαίνω ότι θα καθίσω πολύ, την πρώτη φορά παρακολουθώ περισσότερο το διάλογο, τη δεύτερη μόνο τις φωτογραφίες και την τρίτη πια τις μικρολεπτομέρειες. Άλλοτε πάλι μαζεύομαι στον εαυτό μου και ξεχνιέμαι εντελώς. Κάνω ατέλειωτα προγράμματα για δράση και μετρημένη ζωή. Λυπάμαι που δεν μπορώ να βγάλω χαρτί και μολύβι να τα γράψω. Εν τω μεταξύ οι παρακαθήμενοι διαρκώς αλλάζουν. Ποτέ δεν είμαι σε θέση να διηγηθώ την υπόθεση των έργων που είδα, ούτε θυμούμαι τίτλους και ονόματα. Στην αρχή είχα ένα μπλοκάκι και τα έγραφα, μαζί με τα προγράμματα και τις αποφάσεις μου. Τώρα ούτε καν τον τίτλο του έργου προσέχω, συνήθως είναι ψεύτικος κι αυτός. Συμβαίνει πολλές φορές να μπαίνω σε έργο που έχω ξαναδεί. Σε λίγο αρχίζω να βασανίζομαι, όπως πολλές φορές με τους ανθρώπους: πού τον είδα, πού τον είδα. Κλείνομαι τότε και περιμένω το δεύτερο έργο. Κοιτάζω την αίθουσα, ένας κλειστός βρομερός χώρος. Απορώ με τον εαυτό μου πως συνήθισα σε τέτοια βρομιά. Κάποτε, όταν ήμουν μικρός, μέσα στο μπάνιο μου βάζαν καρυδόφυλλα· το νερό μοσχοβολούσε ιώδιο. Έξοδος κινδύνου ουσιαστικά δεν υπάρχει, είναι σαν φάκα. Αλίμονο αν συμβεί τίποτε. Ο χωροφύλακας είναι συνέχεια πάνω απ' το κεφάλι μου. Πότε πότε γίνεται κανένα επεισόδιο, στράφτει κανένα χαστούκι. Δεν είναι αυτά για σένα, λέω στον εαυτό μου. Σκέφτομαι καμιά φορά ότι, αν φύλαγα όλα αυτά τα εισιτήρια που έχω κόψει, και έκανα τώρα ένα λογαριασμό, θα μ' έπιανε τρέλα, όταν θα 'βλεπα πόσα λεφτά και πάσες ώρες έχω σπαταλήσει για να βρίσκομαι εκεί μέσα. Σχεδόν μια ολόκληρη ζωή.

Ο Μπάτης

Κάθε χρόνο, τη βραδιά της Αναστάσεως, σκύβω με κάποια πρόφαση και χαϊδεύω μυστικά το χορτάρι στον αυλόγυρο της Αγίας Σοφίας. Δεν έχω πει ακόμα σε κανένα τίποτε, κι ούτε, νομίζω, έχουν προσέξει πως τους παρασύρω όλο στο ίδιο σημείο. Μάλλον θα τους έχει γίνει συνήθεια κι αυτό. Παρόλο που δε μου ταιριάζει πια, φροντίζω να έχω πάντα μαζί μου ένα κόκκινο αυγό, που εννοώ να το τσουγκρίσω με όποιον τύχει κοντά μου. Και καθώς ρίχνω στη γη τα τσέφλια του, σκέφτομαι με κάποια χαρά, πως όταν φύγει ο κόσμος, ίσως ξαναρθεί ο φίλος μου ο Μπάτης να τα συναρμολογήσει κι αυτά, όπως έγινε κάποτε με όλες εκείνες τις άσεμνες φωτογραφίες.

Τις είχαμε βρει ξεσκισμένες σ' αυτό το ίδιο μέρος και πράγμα τότε δεν παρουσίασε λιγότερες δυσκολίες. Σε πολλά κομμάτια εικονίζονταν μέλη γυμνά, που δεν τα ξέραμε ακόμα απ' αλλού ή που δεν μπορούσαμε να τα φανταστούμε σε τόση αγριότητα. Εκτός αυτού όμως ήταν και οι μπλεγμένες στάσεις των προσώπων. Πήγαινες με την ιδέα πως ενώνεις μια φωτογραφία με δύο άτομα, οπότε σ' ένα κομματάκι παρουσιάζοταν κάποιο πέμπτο πόδι ή κάτι άλλο υπεράριθμο και σου τα χαλνούσε όλα. Με λίγα λόγια δε μας βοηθούσαν καθόλου οι γνώσεις μας.

Ξαπλωμένοι μπρούμυτα στο χορτάρι είχαμε τόσο απορροφηθεί, ώστε, όταν χτύπησε το κουδούνι του συσσιτίου για τη δεύτερη βάρδια, δε θέλαμε να πάμε μέσα για φαγητό. Εν τέλει πήγα μονάχα εγώ στο συσσίτιο κι ο φίλος μου έμεινε κοντά στις φωτογραφίες. Το κακό ήταν πως το κήρυγμα μετά το φαγητό κράτησε πάρα πολύ εκείνη την ημέρα.

Πάντως τον βρήκα να τις έχει όλες έτοιμες απάνω στο χορτάρι, και να μάχεται με τον αγέρα να μην του τις σκορπίσει. Πρώτη φορά μου έβλεπα τέτοια συμπλέγματα. Ήταν πολύ βρόμικος ο κόσμος. Εκείνος όμως τον έβρισκε ωραίο, μου έδειχνε λεπτομέρειες και γελούσε. Όλα είχαν το όνομά τους και το ήξερε. Δεν ξέρω όμως τι θα 'λεγε τώρα, γιατί βέβαια όλα θα τα είχε δοκιμάσει. Καθώς φεύγαμε, έδωσε μια με το πόδι του και σκόρπισαν πάλι τα κομματάκια.

Την άλλη μέρα, που έλεγα να τα μαζέψω, δε βρήκαμε ίχνος. Κάποιος άλλος θα τα είχε πάρει. Γι' αυτό μπήκαμε μέσα στην εκκλησία και κοιτάζαμε, ξαπλωμένοι ανάσκελα στις καρέκλες, την Ανάληψη στο ψηφιδωτό του τρούλου. Δύο άγγελοι πετώντας πλαγιαστά κρατάνε το Χριστό μέσα στη δοξαστική σφαίρα, που μου φάνηκε σαν ένα τεράστιο αυγό. Έβλεπα τους αγγέλους και θυμόμουν εμάς την προηγούμενη μέρα. Όχι πως θεωρούσα, έστω και τότε, τον εαυτό μου για άγγελο, αλλά για το φίλο μου το πιστευα αυτό. Είχε πολλά στοιχεία. Κομματάκι κομματάκι είναι καμωμένο κι αυτό, μου είπε στο τέλος. Ήταν φανερό πως σκεφτόταν τις φωτογραφίες. Κι εγώ για το ίδιο λυπόμουν, αλλά δεν ήθελα να το πω. Και όχι μονάχα τότε· ποτέ μου δεν τις ξέχασα. Πολλές οργιαστικές διηγήσεις μου μάλιστα, σ' αυτές κυρίως τις έχω στηρίξει, κι ας έχω δει πλήθος άλλες εν τω μεταξύ.

Από καιρό σε καιρό σκέφτομαι: αυτός που τις ξέσκισε μέσα στον αυλόγυρο της εκκλησίας δεν μπορεί να έκανε από το φόβο της έρευνας την πράξη. Ήταν προχωρημένη Κατοχή τότε, και από κάθε τι άλλο μπορούσες να κινδυνέψεις, αν το 'βρισκαν απάνω σου, όχι όμως και από άσεμνες φωτογραφίες. Η λογική μου λέει, πως θα τις χάλασε μάλλον από φόβο μήπως τις βρει καμιά μάνα του στις τσέπες του ή από θρησκευτική κρίση. Εγώ πάντως θέλω να πιστεύω πως από μετάνοια έγιναν όλα.

Ύστερα από λίγες μέρες εξαφανίστηκε ο Μπάτης κι απ' το φαγητό και από το σχολείο. Είπαν πως ήταν άρρωστος, ενώ εγώ έμαθα πως τον είχανε πιάσει. Ένα πρωί με περίμενε κάποιος έξω απ' το σχολείο. Τη νύχτα είχαν εκτελέσει το φίλο μου μπροστά στο σπίτι του για παραδειγματισμό της γειτονιάς. Ο Ερυθρός Σταυρός τον είχε μαζέψει.

Πήγαμε στο νεκροτομείο να τον βρούμε. Εδώ κι αν ήταν οι κομματιασμένοι άνθρωποι κι οι αγγέλοι. Το τι είδαν τα μάτια μου εκεί δεν πρόκειται ποτέ μου να το πω. Εξάλλου δεν το πιστεύω. Κατόπι έγινα ένα με τη γη κι έτσι δε με πήρανε χαμπάρι. Φοβάμαι όμως πως δε χρειαζόταν και τόσο κρύψιμο από μέρους μου· αυτοί ξέρουν ποιους σκοτώνουν.

Έχω υποφέρει απ' τα φτηνά λογοπαίγνια και δε μ' αρέσει να κάνω τέτοια ούτε στον εαυτό μου τον ίδιο. Παρόλα ταύτα πετιέμαι αυτόματα, όταν τα καλοκαιρινά απογεύματα φυσάει απ' τη θάλασσα ένας αέρας, που όλοι τον βρίσκουν δροσερό και λένε αναστενάζοντας το όνομά του.

† 13-12-43

Φτάνω στο σημείο να πω πως ίσως θα 'ταν καλύτερα να μην είχα πατήσει ποτέ μου σε κείνο τον τόπο της ομαδικής εκτελέσεως. Κι άλλες φορές έτυχε βέβαια να επισκεφθώ τόπους μαρτυρίου ή ομαδικής ταφής· η γη της πατρίδας μας είναι παραγεμισμένη με κόκαλα παλικάριών· μα ποτέ μου δεν ταράχτηκα και δεν έκλαψα τόσο, όσο αυτή τη φορά. Αυτό ασφαλώς έγινε, γιατί την ώρα που βρέθηκα εκεί, μια γυναίκα κι ένας άντρας, αδέρφια, άνοιξαν τον τάφο του μικρότερου αδελφού τους, που είχε εκτελεστεί πριν από είκοσι χρόνια. Πλησίασα, κι όταν κατάλαβα τι συνέβαινε, σιγοκάθισα πάνω στα πόδια μου σε μιαν άκρη. Και τώρα, που η ψυχή μου έχει κολλήσει εκεί, μου φαίνεται πως θα μείνω για πάντα, σαν ένα αγριόχορτο, καθισμένος δίπλα σε κείνο τον τάφο. Και μακάρι να γινόταν έτσι.

Τότε που πρωτοζύγωσα, το σκάψιμο με την αξίνα είχε προχωρήσει. Εξάλλου δεν τον είχαν θαμμένο καθόλου βαθιά. Μάλλον γυναίκες θα είχαν φροντίσει για την ταφή του. Σε λίγο, ένα ένα, άρχισαν να ξεφυτρώνουν τα κόκαλα. Ήταν κατακίτρινα, με λίγο καστανό χρώμα κολλημένο πάνω τους. Η γυναίκα, μ' ένα τσεμπέρι στο κεφάλι, σχεδόν γονατιστή, αφού τα ξέπλενε λίγο με κόκκινο κρασί, τ' αράδιαζε ευλαβικά μέσα σε μια κάσα χαρτονένια, απ' αυτές της αμερικάνικης βοήθειας. Σε όλα αυτά δεν υπήρχε τίποτα το αηδιαστικό ή το τρομαχτικό. Άλλωστε το παιδάκι ήταν δεκάξι χρονών όταν μαρτύρησε. Και πιστεύω, χωρίς αμφιβολία, πως θα έχει αγιάσει. Στο χρώμα δίπλα ήταν μπηγμένο ένα κερί και στο θυμιατό σιγόκαιγε θυμίαμα. Ευωδίαζε όλος ο τόπος. Λέξη δεν έλεγαν, ούτε ακουγόταν κλάμα. Καταλάβαινα όμως πως τα μάτια τους τρέχαν, γι' αυτό έσκυψα το κεφάλι μου προς το χορτάρι και δεν προσπαθούσα, ούτε τολμούσα να τους κοιτάξω. Πολύ ήταν και που με άφηναν κοντά τους μια τέτοια ώρα.

Μονάχα όταν βρέθηκε το κρανίο, άκουσα τον αδελφό να λέει βραχνά: η χαριστική βολή. Ήταν μια μικρή τρύπα λίγο πιο πάνω απ' το μέτωπο. Είχα γίνει πια ένα με το χρώμα, έτσι ένιωθα. Τώρα σκέφτομαι πως έπρεπε να προσκυνήσω, αν και είμαι τόσο ανάξιος. Κοίταζα συνεχώς ένα βραχάκι κοντά μου και τις λειχήνες του. Αυτό σίγουρα θα ήταν και τότε εδώ, και το παιδί θα το είδε· ίσως και να το ζήλεψε. Μπορεί να ήταν και κείνο το αρκετά μεγάλο δέντρο, αν και δεν αποκλείεται να έχει μεγαλώσει πιο γρήγορα, εφόσον βρήκε άφθονο λίπασμα από τόσο αίμα και τόσες εκατοντάδες κορμιά. Καλά θα ήταν να μπορούσε να μεταμορφώνεται ο άνθρωπος, όταν πέφτει σε μεγάλο κίνδυνο, ή ν' ανοίγει η γη και να τον κρύβει. Εγώ τουλάχιστο έτσι παρακαλούσα, όταν βρέθηκα σε κάτι τιποτένιους κινδύνους, που είναι ντροπή και να τους σκέφτομαι ακόμα. Πάντως, θυμούμαι πως εκείνες τις στιγμές λάτρευα και πρόσεχα, όσο ποτέ, τα άψυχα, αλλά και τα έντομα και τα φυτά και τα πουλιά. Σ' αυτό ακριβώς στηρίζομαι και πιστεύω πως έτσι θα 'νιωσε κι αυτός εκείνη την ώρα. Εξάλλου ήταν της ηλικίας μου. Δεν είναι δυνατό να διαφέρω και τόσο πολύ απ' τους άλλους. Άνθρωπος είμαι και εγώ. Κι όμως η κάποια διαφορά είναι που με καίει.

Πάνω στην κορφή του λόφου έχουν στήσει ένα τεράστιο κατάσπρο σταυρό και παρακάτω, στην πλαγιά, είναι σχηματισμένη, με άσπρες πάλι πέτρες, η ημερομηνία: 13-12-43. Λογάριαζα, όταν γυρίσω σπίτι, να ψάξω για κείνο το ημερολόγιό μου, που μπόρεσα να κρατήσω, μέρα με τη μέρα, τότε. Τι να 'γινε άραγε εκεί σε μας αυτή τη μέρα;

Κι έτσι, καθώς είχα απομονωθεί κοιτάζοντας το ρηχό μνήμα του χωριατόπουλου, άρχισα να ψιθυρίζω ανεπαίσθητα το αντρίκιο εκείνο μοιρολόγι, που μόνο τα λόγια του ξέρω και όχι το σκοπό:

Μαστόροι Καλαβρυτινοί και μαρμαροχτιστάδες,

που πελεκάτε μάρμαρα και φτιάχνετε κιβούρια,

φτιάχτε και μένα 'να καλό, καλύτερο από τ' άλλα...

Όμως ένα μπουλούκι εντόπιοι τουρίστες φάνηκε να μπαίνει μέσα στον ιερό περίβολο. Στάθηκαν γύρω απ' το ελεεινό για μια τέτοια θυσία κενοτάφιο. Φαίνονταν απ' τους μορφωμένους και δεν μπορώ να πω πως η στάση τους δεν ήταν σεμνή. Κατέθεσαν μάλιστα ένα καλοκαμωμένο δάφνινο στεφάνι και κατόπι κράτησαν ένα λεπτό σιγή. Κάποιος τους άρχισε να διαβάζει από ένα χαρτί το ιστορικό της εκτελέσεως των 1200 ανθρώπων. Ήταν τόσο ψυχρή η περιγραφή, ώστε αμέσως υπέθεσα πως σίγουρα θα τα είχε ξεσηκώσει απ' την τελευταία εγκυκλοπαίδεια. Ύστερα σκόρπισαν μιλώντας δυνατά ή χαχανίζοντας. Πολλοί ήρθαν τριγύρω μας. Και φυσικά αμέσως άρχισαν τις ερωτήσεις, ιδίως οι γυναίκες. Το παλικάρι με την αξίνα απαντούσε, πιέζοντας ολοφάνερα τον εαυτό του. Φαινόταν καθαρά πως θεωρούσαν σχεδόν ευτυχία τους και σπουδαίο συμπλήρωμα στις συγκινήσεις της εκδρομής την ανακομιδή, που πέτυχαν πάνω στην ώρα. Ο αδελφός μάλιστα ζαλίστηκε τόσο για μια στιγμή, ώστε έκανε το λάθος να τους δείξει ακόμα και το κρανίο με τη χαριστική βολή. Αυτό όμως θα ήταν πέρα απ' τα όρια της αντοχής τους, γιατί αμέσως πρόσεξα μια κίνηση για απομάκρυνση. Κάποιος τους θύμιζε πως η ώρα περνάει. Εκείνη τη στιγμή η σκυμμένη γυναίκα τούς γύρεψε, αν έχουν, καμιά εφημερίδα για να σκεπάσει τα κόκαλα. Πολλοί προθυμοποιήθηκαν από εφημερίδες άλλο τίποτα, και τι εφημερίδες...

Πήραν να κατηφορίζουν. Μετά από λίγα βήματα άναψε ζωνηρή συζήτηση ανάμεσά τους· σα να μην ήμασταν κι εμείς λίγο πιο πάνω. Ένας ακούστηκε να φωνάζει με θυμό: Καλά τους έκαναν αφού οι άλλοι σκότωσαν στρατιώτες του κατακτητή.

Κανένας δεν αντιμίλησε. Ήταν και κάποιος με στολή μαζί τους.

Μου 'ρθε να πέσω απάνω σε κείνη την άτιμη φωνή και να τη στραγγαλίσω άγρια, προτού προφτάσει να προχωρήσει. Αλλά την άκουσαν βέβαια συγχρόνως και τα δυο αδέλφια κι έσκυψαν πιο πολύ κατά το χώμα, σα να 'φαγαν καμτσικιά, αλλά και σα μαθημένοι από κάτι τέτοια.

Κατόπι ο άντρας άφησε την αξίνα· δεν υπήρχαν άλλωστε άλλα κόκαλα. Η αδελφή του έσβησε το κερί και πήρε το θυμιατό. Τα κόκαλα έμειναν ασκέπαστα. Η βρωμερή εφημερίδα κυλιόταν πάνω στα χόρτα.

Έμεινα ξοπίσω και με πήρε το παράπονο. Δεν ήμουν γνωστός τους ή συγγενής τους για να με πάρουν μαζί τους, όπως θα ήθελα. Εγώ τα 'χω καταφέρει να χωρώ και να ταιριάζω μονάχα με κάτι τέτοιους σαν αυτούς του πούλμαν. Γι' αυτό ξεκίνησα για το πιο λαϊκό καφενείο, και στο δρόμο συνέχεια έλεγα: Θεέ μου, μη μ' αφήνεις ούτε καλημέρα να 'χω πια με τέτοια, δήθεν εξευγενισμένα, υποκείμενα.

Γιώργος Ιωάννου. 2021 [1964]. *Για ένα φιλότιμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.